

В.С. Лук'янов (Національна академія управління, м. Київ, Україна)

Т.Т. Ковальчук (Київський університет ринкових відносин, Україна)

ЩОДО БЮДЖЕТНИХ ВТРАТ, НЕ ЗУМОВЛЕНИХ ДЕРЖАВНИМИ ПОТРЕБАМИ Й ПРІОРИТЕТАМИ

У статті проаналізовано бюджетну практику загальнодержавних витрат, яка в окремих сегментах не кореспондується з потребами й пріоритетами державної політики. Аргументовано висновок, що державна підтримка галузевих академій через бюджетне фінансування є радянським анахронізмом.

Ключові слова: бюджетний кодекс, бюджетування, галузеві академії, бюджетні витрати.
Табл. 3. Літ. 17.

В.С. Лук'янов (Национальная академия управления, г. Киев, Украина)

Т.Т. Ковальчук (Киевський університет ринкових відносин, Україна)

О БЮДЖЕТНЫХ ПОТЕРЯХ, НЕ ОБУСЛОВЛЕННЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ И ПРИОРИТЕТАМИ

В статье проанализирована бюджетная практика общегосударственных издержек, которые в отдельных сегментах не корреспондируются с потребностями и приоритетами государственной политики. Аргументирован вывод о том, что государственная поддержка так называемых отраслевых академий через бюджетное финансирование является советским анахронизмом.

Ключевые слова: бюджетный кодекс, бюджетирование, отраслевые академии, бюджетные потери.

V.S. Lukyanov (National Academy of Management, Kyiv, Ukraine)

T.T. Kovalchuk (Kyiv University of Market Relations, Ukraine)

ON BUDGET LOSSES, NOT PRECONDITIONED BY STATE NEEDS AND PRIORITIES

The article analyzes the budget practice of national expenditures that in certain segments do not correspond to the needs and priorities of public policy. A conclusion is grounded that state support of the so-called "sectoral academies" through budget financing is a Soviet anachronism.

Keywords: budget code; budgeting; sectoral academies; budget losses.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку бюджетного законотворення в Україні характеризується певною системністю. Водночас непоодинокими є прояви незбалансованості пріоритетів при прийнятті схем і моделей використання бюджетних фінансів. Фінансово-правові прогалини, недосконалість законодавчого масиву, спонтанність і тенденційність, лобістський вплив, різноманітні суперечності, дублювання — далеко не повний перелік негативних ознак, притаманних вітчизняному бюджетному процесу, який не демонструє реальну можливість забезпечувати рішення стратегічних задач реалізовувати пріоритети політики розвитку, виходячи з етапів довгострокової стратегічної програми. Дана очевидність зумовлює значні бюджетні витрати, не зумовлені державними потребами.

Аналіз останніх досліджень. Суспільна увага науковців, що досліджують різні аспекти сучасного бюджетування [10; 13] в основному концентрується на загальнофункціональних напрямках, а також на основних видах та суті бюджетних порушень. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів ресурсно-

го забезпечення так званого «бюджетного ринку» і, зокрема, проблемі досягнення належного рівня державного бюджетування нині приділяється достатньо уваги, особливо з боку контролюючих органів [11]. Наукові експерти й аналітики також зосереджують свою увагу на локальних аспектах, тобто реальній бюджетній конкретиці [17].

Невирішені проблеми. Основна увага науковців, експертів та контролюючих органів хоча, як правило, і концентрується на процесах розподілу та перерозподілу бюджетних коштів у конкретному році, однак інформація щодо актуальної ефективності державних програм, що плануються й реалізуються в бюджетному циклі, страждає відсутністю доказовості щодо так бажаної об'єктивності й раціональності [10].

У свою чергу, у виданнях, присвячених бюджетному менеджменту, показано, що бюджетна практика загальнодержавних витрат не кореспондується з найбільш важливими пріоритетами державної політики [17]. Проведений фахівцями аналіз стану справ у бюджетній сфері показує, що «масштаби і темпи зростання кількості бюджетних порушень не тільки не зменшуються, а навпаки, щороку збільшуються ... Навіть виокремлення деяких видів порушень в окрему статтю Бюджетного кодексу України (ст. 116) суттєво не поліпшило ситуацію» [15]. Однак при цьому поза увагою залишається дуже важливий аспект – бюджетні витрати, що здійснюються на законних підставах, але не зумовлені державними потребами й пріоритетами, тобто фактично є відчутними втратами державних коштів. Звичною практикою при цьому є фактичне розмивання дефіцитних бюджетних коштів (адже щорічні розміри бюджетних надходжень, як правило, відчутно не збігаються із задекларованими державою цілями). Це не просто надмірні фінансові витрати, а, що найбільш вражає, відчутні бюджетні (державні) втрати [11; 15].

Метою дослідження є аналіз бюджетної практики загальнодержавних витрат, яка в окремих сегментах не кореспондується з потребами й пріоритетами державної політики. Автори ставлять за мету аргументувати висновок, що державна підтримка галузевих академій через бюджетне фінансування є радянським анахронізмом.

Основні результати дослідження. Ключовим консолідуючим і регулятивним документом фінансових поступлень до державної казни та їх витрат виступає Бюджетний кодекс України [1]. З 01.01.2011 набрала чинності нова редакція Бюджетного кодексу України, особливість якої полягає в тому, що норми кодексу кореспондуються з відповідними статтями Податкового кодексу України [2], а також вносить низку змін до законів України, зокрема «Про Національний банк України» [7], «Про акціонерні товариства» [3], «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [8] тощо. Це стало важливим чинником координації й консолідації державних зусиль у сфері фінансових відносин. За своїм впливом на соціально-економічний розвиток Бюджетний кодекс цілком правомірно можна вважати не менш дієвим, ніж Конституція України. Даний нормативно-правовий акт вищої юридичної сили є «альфою і омегою» всіх операцій з оцінки, програмування, складання, погодження, відомчого затвердження, урядового схвалення, парламентського розгляду та узаконення, виконання та контролю бюджетного процесу.

Бюджетний процес, що обов'язково супроводжується системним фінансовим контролем, завжди має бути процесом пошуку шляхів розв'язання низки суперечностей, які найчастіше знаходять такий прояв [11]:

- між інтересами громадян як платників податків, зацікавлених у їх зниженні, та як споживачів суспільних благ, що фінансуються за рахунок тих же податків;

- між інтересами різних груп платників, кожна з яких, керуючись ідеологією «безквиткового пасажира», не проти долучитися повною мірою до споживання суспільних благ, перекинувши тягар їх фінансування на інших;

- між виконавчою та законодавчою гілками влади;

- між інтересами платників та інтересами державного апарату (державної бюрократії), зацікавленого у розширенні контрольованого ним обсягу фінансових ресурсів і, відповідно, підвищенні навантаження на платників податків.

Бюджет є могутнім, однак водночас потенційно небезпечним інструментом державного регуляторного впливу, адже за допомогою вмілого використання бюджетних механізмів можна забезпечити розвиток держави, але за невмілого чи тіньового їх використання так само легко перекареслити будь-які досягнення в державній фінансово-економічній політиці.

Проте в незалежній Україні бюджет з року в рік не тільки не виконує завдань з реалізації пріоритетів розвитку, але і не сприяє збалансованості державних фінансів, веде до нарощування державного боргу й необхідності здійснення витрат на його обслуговування з одночасним гальмуванням розмірів національних заощаджень, які за сприятливих умов й довіри до держави могли б стати важливим інвестиційним джерелом.

Виходом з такої ситуації могло б стати запровадження бюджетного планування щонайменше на 3 роки. Розширення періоду бюджетного планування може розглядатися як інструмент дієвого посилення системи фінансового управління, спрямованого на підвищення ефективності, дієвості та прозорості державного сектору, що здійснюється шляхом реструктуризації бюджетної практики. Водночас багаторічне планування може бути лише інструментом бюджетного управління, а не просто розширеним асигнуванням бюджетних коштів на кілька років. Більш сучасне й тривале планування бюджетної політики слід розглядати як прогноз доходів і видатків бюджету на наступні роки, який періодично уточнюється. Це дасть змогу привести кожний річний бюджет у відповідність з прийнятними державою довгостроковими цілями.

Виважена централізація грошових коштів дає змогу маневрувати наявними ресурсами таким чином, щоб зосереджувати їх на вирішальних ділянках економічного і соціального розвитку, здійснювати єдину економічну й фінансову політику на території країни. Так має бути. Однак в нинішніх реаліях здійснюються витрати, не зумовлені державними пріоритетами. Прикладів, які це підтверджують, можна наводити велику кількість [16]. Варто звернути увагу на один, який характеризується своєю звичністю, однак при серйозному аналізі вирізняється значними втратами гостродефіцитних державних коштів. Йдеться про бюджетне фінансування галузевих академій, які незрозуміло за якими критеріями отримали статус «національних».

Аналізуючи регуляторну політику на бюджетному ринку, необхідно серйозно переосмислити доцільність бюджетного фінансування певних бюрократичних організацій у науковій сфері. Далеко не в останню чергу це стосується державної підтримки так званої «галузевої науки» через бюджетне фінансування. Йдеться про галузеві державні академії – аграрну, педагогічну, медичну, правову та академію мистецтв.

Нині 5 чинних галузевих академії, коефіцієнт корисної дії яких насправді більш ніж умовний, завдяки підприємливості їхнього керівництва і аж ніяк не за видатні загальнодержавні здобутки, набули рангу «національних». Водночас саме державні академії (у даному випадку не йдеться про Національну академію наук України) є символом безперспективності бюджетних витрат. Галузеві академії за всіма ознаками – це синекура на бюджетному тілі держави. Державних же галузевих академії, що знаходяться на повному бюджетному фінансуванні, загалом ніде, окрім України і Росії, не існує.

Так звані бюджетні академії і, зокрема, довічна плата за звання дійсного члена та члена-кореспондента є рудиментом радянської системи підтримки наукової еліти в умовах низьких статків переважної більшості населення і, зокрема, наукових співробітників. У жодній з високорозвинутих країн світу подібних академії не існує, а отже, такі, як в Україні, виплати членам-кореспондентам і академікам неможливі в принципі. У розвинених країнах (наприклад, США, Велика Британія, Франція тощо), яким звично раціонально використовувати державні (і не тільки) кошти, академії та наукові товариства функціонують на громадських засадах та утримуються за рахунок внесків членів та спонсорів.

Бюджетна політика забезпечує (так має бути) тактику рішення як оперативних, так і стратегічних завдань економічного розвитку країни, реалізовувати пріоритети розвитку з урахуванням етапів довгострокової стратегічної програми. За своїм впливом на параметри соціально-економічного розвитку закон про держбюджет країни є найбільш важливим нормативно-правовим актом загальнодержавної дії. Однак Бюджетний кодекс України, визначаючи відповідальність та заходи впливу за вчинені порушення, зокрема при розподілі та нецільовому використанні фінансових ресурсів, не обмежує ті напрямки, за якими здійснюються відчутні втрати державних коштів. Безпрецедентним прикладом є бюджетне фінансування галузевих академії.

Необхідно визнати, що, незважаючи на «грошовий голод», фінансові витрати держави на утримання галузевих («національних») академії у 2011 р. складають непомірно високу цифру – майже 2,5 млрд. грн. [5]. Дана сума майже у 50 разів перевищує щорічну грошову допомогу ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань, у 8 разів перевищує державні видатки на Фонд соціального захисту інвалідів.

На сьогодні, як зазначалося, держава утримує півдесятка таких академії. У якому обсязі і як розподіляються бюджетні кошти між галузевими академіями, які штучно набули статусу національних, демонструє табл. 1. Дані табл. 1 засвідчують, що держава передбачила на фінансування галузевих академії виділити (і зробила це) в 2011 р. з бюджету 2413,6 млн. грн., що на 24,2% більше, ніж у 2010 р. [4].

Таблиця 1. Фінансування галузевих академій у 2010–2011 рр., млн. грн. [4]

№	назва	Загальний фонд, всього	в т.ч. оплата	Спеціальний фонд, всього	в т.ч. оплата	Разом, 2011 р.	Разом, 2010 р.	Співвідношення 2011 р. до 2010 р., %
1.	Національна академія педагогічних наук	129743,8	18061,5	17774,9	6158,6	147515,7	136674,5	107,9
2.	Національна академія медичних наук	1556216,0	331022,9	56472,6	3118,2	1612688,6	1139117,9	141,6
3.	Національна академія мистецтв	17313,9	3571,1	0	0	17313,9	17849,7	97,0
4.	Національна академія правових наук	26838,8	3312,9	3108,6	13,1	29947,4	30496,4	98,2
5.	Національна академія аграрних наук	440363,8	14598,9	165752,4	673,0	606116,2	619229,8	97,9
	Всього	2170476,3	370667,3	243108,5	9962,9	2413584,8	1943368,3	124,2

Інноваційна бездіяльність державних галузевих академій загальновідома. Прикладів цьому більш ніж достатньо. Так, наприкінці 2010 р. була проведена Всеукраїнська науково-практична конференція – «Новий Бюджетний кодекс України: інноваційна спрямованість і практика застосування» [14]. Попри те, що тематика даного наукового заходу є надзвичайно актуальною з огляду на нинішні економічні реалії країни і, здавалося б, члени Академії правових наук мали взяти у даному проєкті найбільш активну участь, жоден з них не виступив на конференції і не надіслав конструктивних пропозицій. При цьому жоден з цих наукових утворень не розробляє галузевих програм чи інноваційних напрямків, які б хоча б найменшою мірою були конкурентоспроможні хоча б на вітчизняному ринку, не кажучи вже про міжнародні.

Витрати на утримання галузевих академій перевищують витрати, передбачені на фінансування діяльності Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та Державного управління справами разом узятих, і цілком співставні з коштами, що заплановано в 2012 р. виділити на підготовку кадрів вищими навчальними закладами I та II рівня акредитації (2467,5 млн. грн.) [6].

Слід зазначити, що лише витрати на оплату праці у цих академіях (380,7 млн. грн.) удвічі перевищують загальну суму коштів на утримання Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації (190,9 млн. грн.) та майже дорівнюють коштам, що спрямовуються на утримання, експлуатацію, ремонтозброєння та відновлення боєздатності військової техніки (405,2 млн. грн.) [6].

Варто також зауважити, що лише на щомісячну довічну плату за звання 259 дійсним членам та 665 членам-кореспондентам цих галузевих академій (додатково до зарплат і пенсій, які вони одержують) з державного бюджету без

будь-якого зв'язку з результатами їхньої професійної діяльності витрачається близько 30 млн. грн., що, скажімо, вдсятеро більше, ніж у 2011 р. передбачено виділити на забезпечення розвитку та застосування української мови (3 млн. грн.) або ж втричі більше, ніж на фінансову підтримку громадських організацій ветеранів (11,5 млн. грн.) та рівнозначно витратам на фінансову підтримку підприємств і організацій невиробничої сфери Українського товариства сліпих та Українського товариства глухих (30,9 млн. грн.) [5; 6].

З даних табл. 2 видно ті витрати, які несе держава, утримуючи так звані наукові утворення. Звертає на себе увагу й те, що витрати на утримання академії педагогічних і медичних наук у 2012 р. збільшено, відповідно, на 7,9 та 41,6%. Водночас академікам і членам-кореспондентам Національної академії наук України за їхні звання щорічно з державного бюджету сплачується ще понад 25 млн. гривень [6].

Не є великим секретом для наукової громадськості і та очевидність, що галузеві академії в останні роки фактично є бюджетним притулком для далеко не найталановитіших (якщо мати на увазі насамперед гуманітарну сферу) учених. Гіркою очевидністю є те, що тут з'явився і набирає оборот ринок взаємовигідних (якщо брати до уваги академічне членство високорангових чиновників), а іноді навіть комерційних відносин при набутті академічних звань. Більшість член-кореспондентів і академіків, які в останні роки поповнили ряди галузевих академії, як правило, є носіями депутатських значків або високоранговими чиновниками; при цьому далеко не всі з них «дружать» з фундаментальною наукою і звично не сприймають сучасні комп'ютерні та Інтернет-технології, що свідчить про їхній так званий «інноваційний потенціал».

Якщо сумувати всі бюджетні витрати на утримання академічних інституцій (а підтримувати академії зовсім не означає підтримувати науку), то обсяги державних щедрот вражають. Сумарна цифра (якщо також враховувати фінансові витрати на утримання НАН України, що в 2011 р. склали майже 2,8 млрд. грн.) перевищує 5,2 млрд. грн. Для прикладу, це у 3,5 рази більше, ніж на підготовку кадрів Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка (789049 тис. грн.) і Національним політехнічним університетом «КПІ» (686 млн. грн.) разом узятих [6]. А вітчизняна наука, як відомо, черпає і формує свій науково-інноваційні й цивілізаційні перспективи саме в таких навчальних закладах.

Однак системного моніторингу ефективності використаних академіями бюджетних коштів не здійснюється. На часі фінансувати слід не академії, як такі, а найбільш актуальні наукові дослідження, що реально гарантують і підтверджують їхню практичну загальнодержавну значимість. Якщо ж члени даних бюрократично-патерналістських утворень насправді спроможні продукувати наукові досягнення інноваційного характеру та змісту, то для цього в країні існують інші шляхи і форми для їх фінансового відзначення.

Світова практика демонструє фантастичні інноваційні здобутки завдяки насамперед венчурним формам організації науки. Є немало вражаючих прикладів, коли наукові утворення з декількох талантів, які розпочинали ризиковані проекти (start-up) без найменшої фінансової підтримки з боку держави, за лічені роки виходили на світове визнання. Продуктивною практикою могло б

Таблиця 2. Плата за звання в галузевих академіях, грн. [5; 6]

№	Назва	Дійсні члени	Плата за місяць	Плата за рік	Загалом за рік на всіх	Члени-кореспонденти	Плата за місяць	Плата за рік	Загалом за рік на всіх	Всього
1.	Національна академія педагогічних наук	51	4601	55212	2815812	92	3060	36720	3378240	6194052
2.	Національна академія медичних наук	32	4601	55212	1766784	75	3060	36720	2754000	4520784
3.	Національна академія мистецтв	45	4601	55212	2484540	59	3060	36720	2166480	4651020
4.	Національна академія правових наук	53	4601	55212	2928236	78	3060	36720	2864160	5790396
5.	Національна академія аграрних наук	78	4601	55212	4306536	102	3060	36720	3745440	8051976
	Всього	259			14299908	665			14908320	29208228

Таблиця 3. Плата за звання в НАН України, грн. [6]

№	Назва	Дійсні члени	Плата за місяць	Плата за рік	Загалом за рік на всіх	Члени-кореспонденти	Плата за місяць	Плата за рік	Загалом за рік на всіх	Всього
	НАН України	182	5112	61344	11164608	343	3400	40800	13994400	25159008

стати застосування стимулюючої грантової політики і на цій основі створення інноваційних колективів на базі вищих навчальних закладів. Поєднання молодого азарту студентської молоді й досвіду професорсько-викладацького складу (з фінансовою підтримкою унікальних проектів з боку держави) завжди має серйозні наукові перспективи.

Сьогодні наукова спільнота переживає історичний момент, коли чітко визначеним пріоритетом національного розвитку все більшою мірою стає (так має бути) активне продукування інноваційних проектів, здатних якісно змінити нині базові (на жаль, фізично й морально застарілі) технології. Тому вельми назрілим завданням є системні пошуки й селекція сміливих новаційних ідей і проектів, практична реалізація яких стане відчутним вкладом у процес інноваційного оновлення національного господарства. Відчутну роль у цьому має відігравати галузева наука.

На нашу думку, необхідний Указ Президента України «Про оптимізацію фінансування галузевої науки та форм її організації», який має стати фактичним продовженням адміністративно-управлінської реформи і принесе державі відчутну економію фінансових ресурсів, і, що найбільш важливо, активізує вітчизняну науку у напрямку інноваційної діяльності.

Отже, у нинішніх реаліях закони про бюджет, що приймаються Верховною Радою України щорічно, є могутнім, однак водночас потенційно небезпечним інструментом державного регуляторного впливу, адже за допомогою вмілого використання бюджетних механізмів можна забезпечити розвиток держави, але за невмілого чи тіншового їх використання так само легко переписати будь-які досягнення в державній фінансово-економічній політиці. «Бюджет є наймогутнішим інструментом державного управління економікою – за вмілого використання бюджетних механізмів можна забезпечити розвиток держави, але за невмілого так само легко переписати будь-які досягнення в державному будівництві. На жаль, доводиться констатувати, що в Україні бюджетний процес недостатньо виконує свій конструктивний потенціал, зате повною мірою діє як гальмо економічного розвитку» [12]. Дана позиція державників, які мають великий досвід управління й законотворчої роботи, має резон, тому що в незалежній Україні бюджет з року в рік не тільки не виконує завдань з реалізації пріоритетів розвитку, але й не сприяє збалансованості державних фінансів, призводить до нарощування державного боргу і необхідності здійснення витрат на його обслуговування з одночасним зниженням розмірів національних заощаджень.

Висновки. Виходом із зазначеної ситуації могло б стати запровадження бюджетного планування щонайменше на 3 роки. Розширення періоду бюджетного планування може розглядатися як інструмент дієвого посилення системи фінансового управління, спрямованого на підвищення ефективності, дієвості та прозорості державного сектору, що здійснюється шляхом реструктуризації бюджетної практики. Багаторічне планування має стати важливим інструментом бюджетного управління, а не лише асигнуванням бюджетних коштів на кілька років. Його слід розглядати як прогноз доходів і видатків бюджету на наступні роки, який періодично уточнюється. Це дасть

змогу привести кожний річний бюджет у відповідність з прийнятними державою довгостроковими цілями.

Все вищесказане свідчить про те, що бюджетна система в Україні в частині регулювання процесів щодо формування дохідної і видаткової бази потребує повного реформування. Більше того, є підстави стверджувати, що це питання важливе насамперед у контексті модернізаційного оновлення макроекономічного устрою країни, принаймні в тому розумінні, що даний інноваційний етап реформи не має шансів на успіх без удосконалення бюджетної системи. Час вимагає перегляду пріоритетів у бюджетній політиці і завдяки цьому концентрації фінансових зусиль держави на найбільш важливих напрямках соціально-економічного розвитку країни.

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 №2456-VI зі змінами та доповненнями від 18.08.2012 // zakon1.rada.gov.ua.
2. Податкового кодексу України від 02.12.2010 №2755-VI зі змінами та доповненнями від 15.08.2012 // zakon1.rada.gov.ua.
3. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 №514-VI зі змінами та доповненнями від 12.07.2012 // zakon1.rada.gov.ua.
4. Про Державний бюджет України на 2010 рік: Закон України від 27.04.2010 №2154-VI зі змінами та доповненнями від 30.12.2010 // zakon1.rada.gov.ua.
5. Про Державний бюджет України на 2011 рік: Закон України від 23.12.2010 №2857-VI зі змінами та доповненнями від 29.12.2011 // zakon1.rada.gov.ua.
6. Про Державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22.12.2011 №4282-VI зі змінами та доповненнями від 05.08.2012 // zakon1.rada.gov.ua.
7. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 №679-XIV зі змінами та доповненнями від 17.08.2012 // zakon1.rada.gov.ua.
8. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 №2664-III зі змінами та доповненнями від 08.01.2012 // zakon1.rada.gov.ua.
9. Держава та регіони: від патерналізму до партнерства: Аналітична доповідь. — К.: НІСД, 2010. — 30 с.
10. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти / За ред. А.Я. Жаліло. — К.: НІСД, 2010. — 96 с.
11. *Каленський М.М., Стефанюк І.Б.* Контрольно-ревізійна служба — суб'єкт державного фінансового контролю підприємницької діяльності: Навч. посібник. — К.: Інст. рег. досл. НАН України, 2001. — 203 с.
12. *Ковальчук Т.Т., Черняк В.К., Шевчук В.Я.* Актуалітети політики розвитку. — К.: Знання, 2009. — 326 с.
13. *Мних М.В.* Місцеві бюджети та фінанси в бюджетній системі України. — К.: Університет «Україна», 2011. — 248 с.
14. Новий Бюджетний кодекс України: інноваційна спрямованість і практика застосування: 36. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 19 листопада 2010 року. — К.: УДУФМТ, 2010. — 222 с.
15. *Радіонов Ю.Д.* Основні види та суть бюджетних порушень // Економіка України.— 2012.— №8. — С. 55—63.
16. Управління державним бюджетом: підручник / Заг. ред. М.Я. Азарова. — К.: Мінфін України, 2010. — 816 с.
17. *Чечетов М.В., Чечетова Н.Ф., Бережна А.Ю.* Бюджетний менеджмент: Навч. посібник. — Харків: ІНЖЕК, 2004. — 1008 с.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2012.